

PRIMORSKI GOSPODAR

List za povspesevanje kmetijstva v slovenskem Primorju.

Ureduje *Dominko Viljem*, ravnatelj slovenske kmetijske šole v Gorici v p.

Izdaja „Goriško kmetijsko društvo“.

Štev. 24. V Gorici, dne 31. decembra 1913. Tečaj 18.

Obseg: 1. Reja drobnice na Goriškem (Nadaljevanje in konec); 2. Kakšno prednost ima uporaba umetnih gnojil v vinogradnistvu (Nadaljevanje).

Reja drobnice na Goriškem.

(Dalje in konec.)

Planinec, poznajoč življenje in navade svojega malega prežvekovavca, skrbi zanj in ga varuje boleznim in drugih nepriklj, ki bi ga lahko zadele v tesnem prostoru, v katerem mora prezimovati. V tem oziru se kmet zanaša na svoje dolgoletne skušnje; in deloma ima tudi prav, če se pomisli, da so ga trde skušnje naučile, kako ima kozo rediti, kako jo krmiti in kako skrbeti za njeno zdravje; prav ima tudi, če se pomisli, da, kadar on ne more, ali bolje rečeno, ne zna dati kozi tega, kar hasni njenemu zdravju, življenju in njeni plodnosti, je pa preskrbljeno v naravi s svežim planinskim zrakom, z osamljenimi hišami, hlevi in celo travniki in z zdravo tekočo vodo, katere v teh kdajih ni lahko okužiti.

Veliko teže pa mu je varovati svojo žival na drugo stran, bojevati se za njo z nasprotnimi interesi, proti postavi, ki odreja kozi živež na paši, da varuje gozd in one pašnike, ki dovajajo do njega. Varstvo gozdov ne pozna nobenih ozirov na koze; gozdarjem je koza vedno le gorska roparica in nič ne pomaga, naj se planinec pritožuje, kolikor hoče, ko mu brez usmiljenja preganjajo kozo, ki je njemu in njegovi družini prava dobrotnica, ali, kakor pravijo Nemci, siromakova krava.

Nekateri očitajo kozi, da je ona s svojo požrešnostjo ogolila naše hribe, pa nič ne omenjajo, kako je v oni dobi, preden je stopil v veljavo gozdni zakon, sekira pela v naših gozdih

pod zaščito vladnih oblastev in v prilog lakomnih špekulantov; tudi ne omenjajo, da se divji kozi prednost daje pred domačo, ker se prva množi pod varstvom postave, dočim se druga preganja uradnim potom na podlagi postave, ko je vendar prva gozdu enako, če ne še bolj škodljiva, kakor druga, glede koristnosti pa daleč zaostaja za to. Seveda ustreza prva veliki gospodi, ki se kratkočasi z njenim lovom diči si svoje sobane ž njeno ustrojeno kožo in svoje klobuke z njeno v čopiče povezano nahrbtno dlako; uboga koza pa hrani samo borega planinca in njegovo revno družino.

V tolminskem okraju zastavljajo vladna oblastva že dolgo in sicer čedalje bolj svojo skrb v gozdove, pa ne samo na Tolminskem, ampak po celi goriški deželi, tudi na Krasu, kjer gozdni nasadi prav lepo vspevajo. Bujni gozdovi bukovi, jelovi in mecesnovi zalegajo obširne gorske strani in ščiti jih gozdna postava, ki je bila izdana že pred mnogimi leti. Ta postava se tomači in izvaja — ne vselej, a mnogokrat tako strogo, da lahko trdimo, da velik del prestopkov v oni pokrajini zadeva samo prelome te postave z zlorabno pašo koza na pašnih obronkih, ob gorskih stezah v bližini gozda ali v gozdu.

Ukaz, s katerim je primorska vlada izdala svoje naredbe v varstvo gozdov proti kozam, je bil objavljen že dne 13. julija 1844. Da bode znalo občinstvo prav oceniti njegov pomen, objavljamo ga tukaj v zvestem prevodu:

»Od sedaj naprej je dovoljeno koze pasti praviloma samo »na lastnih zemljiščih, in goniti jih po javnih cestah in občinskih poteh je vsekako prepovedano; od občinskih pašnikov »so koze povsem izključene, izvzemši tisto malo pokrajin, kjer »niso občinski pašniki sploh za pašo nobene druge živine »sposobni, kakor za ono kozà. V tem slučaju morajo občine pašne »prostore natančno kot take zaznamiti in pri okrajnem »komisarjatu jih morajo kot take zabeležiti. — Občinam je »puščeno, da določijo, kako se imajo taki pašni prostori »ograditi; po vsakem načinu pa se mora to tako zgoditi, da ne »bodo »mogle koze mejašem nikakor škodovati. Mejašem je na voljo »dano, da podajo svoje tozadevne pritožbe okrajnemu »komisarjatu in kresiji ter prosijo pomoči. Vsak lastnik kozà, »čigar »koza se zasači na javnih ali občinskih poteh ali na občinskem »zemljišču, zapade za vsako kozo denarni globi ednega gold-

»narja; polovica pripade ovadniku in prijemalcu, druga
 »polovica pa krajnim ubožcem, ne gledé na nasledke,
 »ki jih določa § 1321, drž. zakonika. Ako bi se ne moglo iz
 »vrednosti kozâ ali zaradi ubožstva sploh docela potirjati glo-
 »be, je najprej poravnati škodo v zmyslu § 1321, drž. zak., po-
 »tem pa kaznovati s primernim poostrenim zaporom. Kjer so
 »so občinski pašniki samo za koze, morajo te vedno tam ostati,
 »in samo v tistih posebno določenih slučajih, kadar to ni iz-
 »vedljivo, je imenoma označiti javne in občinske poti, po kate-
 »rih se smejo posebno goniti koze. Drugače se koze ne smejo
 »prosto goniti po javnih in občinskih poteh, ampak morajo se
 »voditi, nositi ali pa voziti. Občinarjem, ki nimajo nič zemljišč-
 »nega posestva, je prepovedano, koze rediti razven tistih po-
 »krajn, kjer imajo pašnike izključno za kozjo pašo. V tem
 »slučaju pa mora okrajni komisarjat izdati takim občinarjem
 »posebne dovolitve po meri potrebe, a pri tem mora strogo
 »čuvati, da se v okom pride vsaki zlorabi. Dosedanja navada
 »uvažanja tujih koza se najstrože prepoveduje in se bode protl
 »tujim lastnikom kozâ, če se zasačijo, postopalo na gori nave-
 »deni način. Sicer pa so obvezani okrajni komisarjati in ob-
 »činske vprave, da jim zabranijo vgon že koj prvi vstopu.
 »Občine in okrajni komisarjati, pa tudi kresija imajo strogo
 »čuvati nad tem, da se izpoldujejo ti predpisi.«

Izvršuje to naredbo pa se politično oblastvo ne omejuje
 samo na gori navedeno lahko denarno kazen, ampak jo na-
 vadno povekša in pomnoži, seveda tudi za to, ker je redék ti-
 sti prestopnik, ki bi se samo enkrat obsodil; pri obnovitvi pre-
 stopka pa se kazen vedno poostruje.

Vkljub tem neugodnim razmeram pa se kozorejec vendar
 ne more odločiti za to, da bi redil najviše mogoče število ovac;
 a k temu ga utegne prisiliti prememba navedene vladne na-
 redbe, ki se bajé že pripravlja v tem zmyslu, da se še večja
 »avira ustvari našemu planšarstvu.

Osmešili bi se, ako bi hoteli zanikati koristnost postav v
 varstvo gozdov; kajti, dasi je les mnogoobsežno in težko bla-
 go, kojega dobava je v nekaterih, legah zelo težavna, izvažanje
 pa po strmih, razritih poteh nevarno in dragoceno, nudijo nam
 gozdovi vendar mnogokrat prav znamenite koristi, ne samo,
 ker je njihov les tržno blago, ampak tudi zato, ker so dobri

ruhi svojih tal ter ugodno vplivajo na vremenske razmere. Obširno koreninjenje zadržuje zemljo na strmih obronkih v doline; debela odvrtačajo prodirajoče vode, drevesne krone lomijo moč vetrov in blažijo vremena; nebrojni drevesni listi dovajajo zemlji redilne elemente.

Tudi tega ne moremo utajiti, da postaje koza lahko škodljiva, zlasti nekaterim gozdom: koza je poželjiva po drevesnih listih in še bolj po popju in mehkem mladičju; ona napada rada posebno mlada stebela in jim ogloda lub in vršiče; kjer se klati mnogo koz skupaj, se lažej zgodi, kakor drugod, da se golè in rušijo tla, da kozje črede škodujejo gozdnim drevesom tudi s tem, da s pogostnim stopanjem potlačijo tla. (?)

Treba je pa tudi priznati, da so taki kraji in take letne dobe, ko more koza malo ali nič škodovati gozdom in da če ima gozdoreja svojo veljavo, se pa tudi kozjereji ne more odreknati posebne važnosti v planinskih krajih, kjer je hribovcem za življenje potrebna.

V tolminskem okraju, posebno proti zahodu sega gozd redko kje nad 1200 metrov višine in v marsikateri taki legi so stara, visoka debela, katerih se koza nikakor ne more lotiti. Gozdna postava pa — morda je pretirano — varuje tudi tam, kjer bi se ne bilo ničesar več bati, tudi tiste najviše lege na Bovškem in v tolminski okolici, kjer gozd ne more imeti več gospodarskega pomena, kamor ne samo goved, ampak niti ovca ne more dospovati, ali pa vsaj ne brez velike težave in izgube na paši, kjer bi pa koza, ki je ročna, previdna, skromna, našla zadosti paše za svojo ohranitev.

Te svoje misli smo hoteli poprej razodeti in vpisati krajevne posebnosti, da bode lažej pojmiti razmre, v katerih se danes razvija kozjereja posebno na gorski strani naše dežele. Sedaj se lahko lotimo opisati stanje današnje kozjereje in tudi ovčjereje v gorah julijskih Alp.

Po najnovejših poizvedbah je sedaj v političnem okraju tolminskem vsega skupaj približno 5500 koza in skoro 13.000 ovac, ki so po sodnih okrajih razdeljene tako-le:

- na Bovškem približno 3350 koza in 7500 ovac,
- na Kobariškem približno 1030 koza in 2750 ovac,
- na Cerkljanskem približno 150 koza in 1000 ovac,
- na Tolminskem približno 1000 koza in 1600 ovac.

Okraj	Planina	Število mlečnih	
		koza	ovac
Bovec	Bala	130	464
	Goričica	150	300
	Polovnik	130	130
	Mangart	—	314
	Baban (Žaga)	120	239
	Lepena (Soča)	200	500
	Lemovje "	120	500
	Črni Vrh "	200	500
	Na Skali "	100	500
	V Plazih "	100	450
	Zagreben	180	270
	Za Skalo	200	350
	Duple	300	800
	Trbižčina (Trenta)	200	300
	Zajavor	150	200
	Zapotok	190	250
Kobarid	Zaprikraj (Drežnica)	200	1000
	Zaplečem	200	600
Tolmin	Dobrenšica	200	200

Rede še po nekaterih sosednih krajih koze, n. pr. tu pa tam na Krasu; pa se ne more govoriti o pravi kozjereji. Navadno rede posamezne živali, ki si jih nabavijo družine, da oskrbé svoje otroke z mlekom, da si s tem olajšajo vsakdanje troške za hrano. Koza, ki jo redé v naših gorah, ima mnogo znakov evropske pasme in planinske vrste; nastala je iz te in je dobila sedanje oblike pod vplivom posebnih krajevnih razmer in vsled dotike z živalimi iste vrste pripadajočimi sosednim pokrajinam.

Tolminska koza (naj jo smemo po domače tako imenovati), ni tako visoke postave, kakoršne je čistokrvna evropska pasma; njena visokost se suče med 65 in 75 centimetri. Njena dlaka je različne barve; to se ravna po pojedinah v raznih krajih. Lahko je dobiti rdečkasto, mišjesivo kozo, pa tudi svetlosive in pegaste (šarne) niso redke. Dlaka je debela in česar nimajo druge evropske koze, ima naša gorska pasma, namreč pod debelo dlako nekako mehko volno, ki jo varuje mraza.

Glava tolminske koze je v lepem sorazmerju z ostalim životom, ima naravnost nazaj obrnjene roge, profil nekoliko jarčlj, debela ušesa, oko in splošen izraz jako živahen, gobec bržé ozek in navadno bradat podbradek. Vrat je droban, pa ne stegnjen, kakor ga imajo n. pr. švicarske planinske koze iz Gessenay-a ali Saanen-u; tolminska koza ima globoka, ne široka prsa, vodoraven hrbet, prav močno ledje; mnoge posameznice je imajo malce navzgor zbočeno; medenica je dolga, ozka rep prav kratek in zelo gibčen; vimeni sta obširno z vstran strčičima, po navadi močno razvitima seskoma; udi so čvrsti, sorazmerni, jako krepki in posebno krepka je noga, ki je dolga in tenka, spičasta, vkljub temu, da mora žival dolgo prezimovati v zaduhlih, nezdravih hlevih. Koza, o kateri govorimo, je kmečka, zelo skromna žival.

Odrasla koza tehta poprečno 25 kilogr., kozel pa 35 do 40 kilogr. — Koze prvenke vržejo navadno po ednega kozliča, pozneje največkrat po dva. Poprečno daje koza 350 do 400 litrov mleka na leto. Mnogo koz daje že hitro po porodu po 3 litre mleka na dan.

Kozličje meso je priljubljeno, zlasti v Gorici in v Trstu, kjer se 4 do 5 tednov stari kozličji prodajajo po 5 do 10 kron vsak.

Kožo izkoriščajo v naših gorah, kakor povsod drugodi, koder redé koze; navadno jih prodajo; posebno cenjene so kožice mladih živali, ki se vstrojajo in uporabljajo potem za fino obušalo, rokavice i. dr.

Kozo rede na Tolminskem po zimi, kadar ne more pasti v tesnih, zaduhlih hlevih; pokladajo jej planinsko seno, kakoršnega ne je nobena druga domača žival in tako imenovani frodelj, to je, na vejah posušeno jerenobo, buhovo, leskovo in drugo listje.

Kadar se začinja sneg topiti, brskajo koze okoli hiš, da si vberejo kaj trave; maja meseca pa, ko se na Bovškem preseljujejo revne družine iz svojih zimskih bivališč v više ležeče staje (na Bovškem jih imenujejo »presta je«), gredo tudi koze ž njimi, vživat predplaninsko pašo. Taka »presta je« je malo posestvo, obstoječe iz podzidane, sicer pa lesene bajte in hleva, okoli katerih je kak vrtič, njiva za krompir (čompe) in zelenjavo in več ali manj obsežen travnik, vsesкупaj je nava-

dno zgrajeno. Tam prebivajo planinci od pomladi do pozne jeseni, dokler jih sneg ne prežene zopet v vas; tam pasejo razven planinske dobe — svojo drobnico in tudi kako kravico ter žive skromno življenje. Junija meseca, o Sv. Ivanu gonijo drobnico na planino, kjer ostane do 24. avgusta. Tam, kjer bi utegnila koza škodovati gozdu, vidimo, da pasejo same ovce. Te se razkropljajo pogostoma po skoro golih pašnikih in si med kamenjem nabirajo hrane; kjer se pa ni gozdce ničesa bati, tam se ovci pridružuje tudi koza.

Okoli priprosto zgrajenega stanu zbirajo se na ograjenem prostoru ovce in koze; tam imajo tudi svoj reven hlev, ki jim služi v prenočišče, pa je prerahlo stavljen, nego bi jih mogel varovati hudęga mraza. Zjutraj in zvečer se zbirajo ovce in koze okoli stanu, kjer sili druga za drugo skozi odprtino v zidu, da io pomolzejo nastavljeni molzači. Prvi začne delo, pomolze nekoliko, pa pusti žival naprej v druge roke in navadno konča šele tretji molzač delo. Molža se vrši jako naglo in ko so vse živali oddale svoje mleko vračajo se na pašo.

Koncem avgusta roma čreda proti »prestaji« in tam se pase, dokler je kaj pasti, oziroma je hud mraz ne prežene v domači hlev; pa koza je tudi po zimi najrajše na prostem; samo kadar je zunaj vse pokrito s snegom in ledom, stisne se tudi koza rada ali nerada v svoje temno zimsko zavetišče. Seveda ni tu bogve kako dobro oskrbovana, ker kmet le prerad greši na njeno znano skromnost. Ako bi dobivala koza tudi po zimi v svojem hlevu dišečęga planinskega sena in večkrat jesenovega, hrastovga, lipovega in še prav posebno slastnega topolovega frodija, redila bi se lepo razvijala in tudi njena pladnost bi ne ponehavalala. Ako bi se jej le navadna zimska hrana redno pokladala in včasih spreminjala, bilo bi jej dobro. Saj koza je jako skromna in z malim zadovoljna, ker je že narava za to preskrbela, da izvrstno prebavlja vsako, posebno pa zeleno hrano. Ker se tiče prebavne zmožnosti, prekaša koza konja, prešiča in celę goved.

Pred nekaterimi leti so poskušali v naše planinske kraje uvesti švicarske koze. Živinorejski nadzornik gosp. Milton Klavžar, kateremu smo hvaležni za marsikater podatek, priobčen v tem članku, je bil pripeljal naravnost iz Švice nekoliko belih nerogatih koza Saanenskega plemena, ki so visoke rašče

in baje jako mlečne in jih je izročil v rejo znanemu kozorejcu v Pljužnah pri Bovcu. Ker so bile se mladice, je upal, da se privadijo in sponesejo na Bovškem in da se s križanjem z njimi zboljša domače plemo. Toda, kakor nam je pravil gosp. Klavžar sam, ne kaže do sedaj, da bi se prilagodile razmeram naših planinskih krajev in to iz različnih vzrokov, katere potrjujejo tudi drugi praktični kozorejci.

Saanenske koze nimajo namreč one spodnje volnene dlake, katera zavaruje domačo kozo proti mrazu; zato trpe v mrzlem obnebu; potem so te koze previsoke rašče in se ne sposobujejo prav za strme, skalovite pašnike; slednjič niso tudi tako trdne in ustrajne, kakor tolminska koza.*)

O domači tolminski ovci podajamo na tem mestu samo glavne podatke in si pridržujemo, dopolniti svoj opis o drugi priliki.

Kakor koza, tako je tudi ovca žival domačega plemena srednje rašče; od kod prav za prav izvira, tega ne vedo dobro niti tisti ne, ki se bavijo z njeno rejo.

Ovce, ki se gojé na tolminskem, so jako krepke in zgodnje živali, so brez rogov; imajo kratek gobec, kratka ušesa, veliko krajše kakor koroške ovce. Že v prvem letu rodi ovca dobra jagnjeta; odrasla žival tehta poprečno od 18 do 23 kilogramov. Mleka daja gorska ovca koj po porodu približno po 1 liter na dan. Volna poprečno 10 cm dolga se striže po dvakrat na leto in vsaka ovca zadaja poprečno po 2 klgr. — Volna je večkrat kodrasta kakor gladka. Prodaja se pomladi in v jeseni na domačih trgih, pa tudi na Koroškem in v Italiji poprečno po 2 kr. kilogram. Ovce so bele ali črne, včasih tudi bele s črnimi, ali črne z belimi pegami.

Ovce se pasejo na nekaterih planinah same, na drugih pa, kakor smo že omenili od 24. junija (Sv. Ivana) do konca septembra. O Sv. Mihaelu, kakor pravijo naši pastirji, vračajo se bovške ovce s planin in gonijo jih, kar je za prodaj odmenjenih, na semenj v Trviž. Navadno se prodajajo 2½ do 3 letne živali. Naš planinec jih zna prodajati o pravem času, ko so še precej plodne in imajo jagnje pomladi. Živali srednje starosti

*) Mogoče, da bi se našim planinam bolje prilagalo drugo švicarsko plemo: takoimenovana Toggenburška koza temne boje.

in srednjega telesnega razvoja se prodajajo aprila meseca po približno 24—28 kron, v jeseni pa po 14—16 kron vsaka. Jagnjeta sama po 1 mesec ali kaj malega več stara plačujejo kupci po 5 do 6 kron. V mnogih družinah pa ne prodajajo jagnjet, ampak jih ohranijo za domačo porabo. Kaj malega použijejo v svežem stanu, večjidel tega mesa pa osolé in posuše v dimu in ga shranijo za prilično uporabo. Ovčji hlevi enaki kozjim so v obče revni, nizki, malo snažni, temni, zaduhli; pod je tlačena zemlja in lesene jaslí so par centimetrov nad zemljo.

Ker je v tolminskem okraju, zlasti na Bovškem, mnogo takih pašnih prostov, ki so radi strmin in skalovja ovci neprestopni, trdé tamošnji kmetje, da se jim ovčjereja ne izplačuje, če ni primerno združena s kozjerejo.

Zato so naši planinci, odkar se je začelo preganjanje koz, opustili že nekatere prav dobre planine, (Moženco v loški občini in še nekatere planine v soški, trentarski, bovški in žagarski občini, katere so mogli uspešno izkoriščati samo s skupno ovčjo in kozjo pašo, dočim se s samimi ovcami ne dá z dobičkom planšariti).

Takih živinorejcev ni v naših planinskih krajih, kateri bi vsak za se redili cele črede drobnice; prav redki so gospodarji, ki imajo po več kakor 40 ovac. Navaden planinec redi po 3, 4 ovce in kako kozo.

Izkupiček za prodane živali pomaga planincu, da oskrbi svojo družino s potrebnimi živili; mleko pa, ki ga namolze, mu daja zdravo hrano, in meso, ki ga použije v družini, ovaja od časa do časa nekako zdravo spremembo v vsakdanjo težko, slabo redilno hrano; a še bolj kakor mleko in meso služijo v navadno hrano našim planincem mlečni izdelki. Malo, da ne celo leto hranijo se planšarji in njihove družine z mlekom ovac koza. Kar jim preostaja mleka čez navadni živež, pa podelujejo v sir in skuto, ki se lahko proda ali pa ohrani za dom. Navadno se prodaja dvamesečni sir. Njegova cena se ravna po dobroti, množini in dozorelosti ali godnosti blaga; navadno se plačuje popolnomasten sir po 1 kr. 40 v do 1 kr. 60 v, čuč in skuta pa po 90 vinarjev do 1 kr. kilogr.

Mlečne izdelke, sir, skuto, hranijo v nekaterih krajih v prav neprimernih prostorih in to v veliko škodo pridelanemu blagu. Toda v novejem času jelo se je marsikje obračati na

boljše. Gradijo se namreč in precuravnavajo mlekarnice s snažnimi, suhimi prostori za shrambo blaga in če tudi še ni vse prav pravilno izvedeno, razodeva se vendar v tem ozirju očividni napredek.

Na Bovškem in Kobariškem je vseh skupaj nad 40 stanov (planinskih sirarnic), ki podelujejo ovčje, koze in nekatere skupaj tudi kravje mleko v sir in skuto. Kozá je na teh planinah nad 2600, ovac pa približno 9500 glav.

Bilo bi od več, ako bi hoteli naštetí tu vse kraje, koder število mlečnih kozá in ovac mnogo presega število krav; navesti hočemo samo tiste planine, na katerih se namolze največ kozjega in ovčjega mleka. S tem ustrezno menda tistim, ki se zanimajo za stvar.

In zdaj nam bodi dovoljeno, da razvijemo še dve misli glede razmerja med kozjerejo in gozdnim varstvom. Kakor je gozd v obče zelo koristen, tako je kozjereja koristna za planinske kraje. Ali bi ne bilo mogoče, najti med prosto pašo koza in strogostjo zakona, ki varuje gozde, nekakega... modus vivendi? Ali bi se ne mogla nasprotujoča si interesa, gozdarski in planšarski nekako zločiti za skupni blagor? Osoobje, kojemu je izročena skrb za gozdove, lahko vsakčas presodi, kje so dohodki, ki jih dobiva ljudstvo od kozjereje, toliki, da se značijo z onimi, ki jih dajejo gozdi, ali jih celò presegajo; ono lahko naloži pastirjem, naj z vso previdnostjo gonijo, ali naj sploh ne gonijo kozá po takih zemljiščih, na katerih mora ostati paša prepovedana. Dogovorno s kozjerejci samimi se lahko naredi v teh krajih to, kar so naredili v Švici, v kantonih Zürich, Schwitz, St. Gallen i. dr., to je, namestijo naj se vestni čuvaži, ki jih plačujejo deloma občine, deloma zasebniki; ti naj spremljajo združene črede in jih nadzorujejo na paši. Po njih izve oblastvo lahko, kateri kozjerejci prav rede svoje živali in vestno pazijo na to, da ne delajo škode in kateri po svoji nemarnosti povzročajo škod.

Če bode pretirana strogost še dalje pregnjala kozo, morala bode revica izginiti iz pokrajin, ki so ji odkazane po naravi. Ko se poizgube črede z naših planin, utegne se pa zgoditi, da jih sprejmejo tu pa tam druge revne družine, ki poznajo njihovo vrednost, ali se šele naučé jo prav spoznavati. Koze se pomaknejo potem niže proti gričem, doli na ravan, v večje na-

selbine, kjer bodo v zaprtih hlevih dobivale hrano in dajale svoje mlekom onim, ki ne premorejo toliko, da bi si lahko redili kravo.

Marsikdo poreče, da je to prorokovanje prazno. Pa ni tako saj se v malem delu že vresničuje: V bližini Gorice, v Trstu in še v drugih krajih niso tako redke ubožne družine, ki so si zraven svinjaka zgradile svoj hlevček, v katerem reče po eno, po dve kozi.

Toda, upati je, da do tega vendar še ne pridemo, da bi kozo pregnati z naših planin. Kakor zaupamo našemu gorjanu, ki z ljubeznijo vzgaja svojo drobnico, tako zaupamo tudi vsem tistim, ki se zanimajo za osodo kože, ter spoznavajo v njej, v njeni reji, koristno bit, katere nikakor ne kaže opustiti.

Le naj se torej izdajajo dobri zakoni v varstvo gozdov in naj se tolmačijo modro in v pravem zmislu in s toliko pravičnostjo, da bodo od ene strani pospeševale prepotrebno gozdo-rejo, od druge pa dovolile živeti in obilno ploditi tudi najskromnejši mlekarici naših planincev.

Kakšno prednost ima uporaba umetnih gnojil v vinogradništvu.

(Nadaljevanje in konec.)

Priredilo se je 101 poskus in sicer del teh se je izvršil v furlanski nižavi od peščene do najzveznejše zemlje), drugi del po goriških Brdah, v vipavski dolini (v vsakovrstni opoki) in en del na Krasu (na glinasti in železnati ilovici.) Vsaka poskuševalna parcela (ki je bila gnojena v prejšnjih letih s hlevskim gnojem) se je pognojila z umetnimi gnojili in sicer so se vzela posamezna gnojila v naslednjem razmerju na ha površine:

400 kg superfosfata, ker odgovarja 60 kg fosforove kisline,

300 kg čilskega solitra, kar odgovarja 48 kg dušca in

200 kg 40% kalijeve soli, kar odgovarja 80 kg kalija.

Kontrolne parcele se niso z ničemur pognojile.

Pri vseh 101 poskusih se je doseglo na poskusnih, pognojenih parcelah več pridelka nego na kontrolnih. Povprečni večji pridelok vseh poskusov, toraj prirejenih v celi deželi je znašal 23,49 kvintalov grozdja na vsakem ha vinograda, kar reprezentira vrednost 281 kron 85 vin., tako da bi znašal po odbitku stroškov za gnojenje (za nakup umetnih gnojil, za transport istih, za podkopavanje) v znesku 168 k, čisti povprečni dohodek 113 kron 85 vin. pri vsakem ha.

Kar se tiče kakovosti pridelka, se je opazilo, da so bili mošči, pridelani na pognojenih parcelah, znatno boljše bodisi kar se glede množine sladkorja tiče, kakor tudi glede manjše množine kisline.

Skoraj vsi, ki so se podvrgli prireditvi poskusov, — večji del pripravni vinogradniki — so soglasno priznali s poročili, da so z umetnim gnojili pognojene parcele mnogo manj trpele vsled suše, nego nepognojene in da so ostale trte na prvo mnogo več časa zelene, kljub takratni veliki suši. Na nekaterih krajih je bila razlika tako velika, da se je razločevala pognojena parcela lahko že iz daljave po svoji temno zeleni barvi od nepognojene parcele, ki je izgledala v primeri s prvo kot nekak bledorumen madež. Istotako se je opazilo, da so se pognojene trte bolj upirale peronospori, pa tudi po toči poškodovane trte na pognojenih parcelah so se hitreje opomogle in popravile nego one na nepognojenih.

Nadalje se je opazilo, da so trte na pognojenih parcelah, vsled zadostne hrane v zemlji, mnogo bujnejše rastle in da so tudi popolnejše dozorele.

Opiraje se na važne razloge, posebno pa na veliko sušo, ki je vladala med vršitvijo poskusov, prav tako tudi opiraje se na to, da se je v nekaterih okrajih prekasno gnojilo z umetnimi gnojili, vsled česar niso umetna gnojila učinkovala tako, kakor bi bila morala, je bilo pričakovati, da bodo vplivala umetna gnojila še prihodnje leto na rast, dasiravno v manjši meri. In glej, to se je tudi vresničilo. V drugem letu po gnojenju se je pridelalo namreč na ha povprečno po 7 kv 75 kg grozdja več na pognojenih nego na nepognojenih parcelah, kar bi dalo zopet čistega dobička 93 kron. Ako pribijemo ta čisti dohodek k čistemu dohodku prvega poskusnega leta, dobimo, da znaša povprečni skupni čisti dohodek 206 kron 85 vin. pri vsakem

ha površine. Ta čisti dobiček izvira prav gotovo le od uporabe umetnih gnojil. Posamezni poskuševalci so dosegli seveda bolj, drugi manj ugodne uspehe in vsak si je lahko sam razjasnil, zakaj je on dosegel več ali manj in obratno.

Ne glede na poznejši vpliv umetnih gnojil, dobili smo s prirejenimi poskusi neovrgljiv dokaz za to:

1. da vinogradom na Goriško-Gradiščanskem zelo primanjkuje vseh spočetka naštetih rastlinskih redilnih snovi;

2. da drago gnojenje s hlevskim gnojem, ki je, pri nas običajno, in ker se uporabi za to razmeroma malo gnoja, ne zadošča, da bi se vinograd glede plodonosnosti uspešno izkoristil.

3. da se z umetnimi gnojili, ako se ista uporabijo v spopolnitev razmeroma malih množin hlevskega gnoja, katere se pri nas uporabljajo za gnojenje, pridela toliko več grozdja, tako da ostane po odbitku stroškov za gnojenje, še znaten čisti dobiček.

4. da se pridela s pomočjo umetnih gnojil v večini slučajev ne le več, ampak obenem tudi boljši mošt oziroma vino.

5. razen tega se s temi gnojili pognojene trte laže upirajo škodljivim vplivom.

Vsi ti razlogi, ki kažejo prednosti umetnih gnojil v vinogradništvu v pravi luči, govore prav tako razločno in priporočajo njihovo splošno uporabo za vse naše vinorodne kraje, z neznatno izjemo.

Glede vseh tu naštetih prednosti umetnih gnojil pa ni vendar možno trditi, da naj bi se izključno le ta gnojila nepretrgoma uporabljala za gnojenje vinogradov. Ta gnojila namreč nimajo tega, da bi fizikalno lastnost zemlje izboljševala, dastavno je to v vinogradih neobhodno potrebno. To lastnost pa ima, kakor smo že poudarjali, v večji meri izključno le hlevski gnoj.

Iz vsega tega sledi, da se doseže najugodnejši uspeh le tedaj, če se uporabljajo umetna gnojila s hlevskim gnojem vred. Hlevski gnoj in umetna gnojila toraj drug drugega spolnujeta in pripomata k najbolj mogoči množini pridelka, obenem pa se doseže tudi boljša kakovost istega.

Z uvedbo umetnih gnojil si zamore vinogradnik, v slučaju pomanjkanja hlevskega gnoja, na priprost in najceneji način pomagati, in se omejiti glede uporabe istega na najmanjšo množino. Pri tem pa je treba uvaževati to, da — kakor sem že prej natančno razjasnil — se potrebuje samo v nadomestitev tega, kar se odnese iz vinograda z orožjem, - trgatvijo itd. vsa ko leto, (in sicer ponavljam še enkrat, približno 100 kg dušca, 120 kg kalija in 50 kg fosforove kisline) dobrih 200 kv hlevskega gnoja vsako leto za vsak hektar površine. Z ozirom na to, kakor tudi z ozirom na drugo, to je, da učinkuje hlevski gnoj skozi več let -- v srednje zveznih zemljah celo kaka 4 leta --, prl poročam za racijonelno in pravilno gnojenje vinogradov petletni kolobar in sicer naj se vzame v prvem letu gnojenja najmanj 500 kg kalija in 125 kg fosforove kisline) na hektar.

Računa se lahko, da uporabijo trte v srednje zveznih zemljah od redilnih snovi, ki so se nahajale v hlevskem gnoju, uporabljenem za gnojenje, v prvem letu 40, v drugem in do četrtega 20%. Potemtakem dobe trte s hlevskim gnojem v prvem letu približno 100 kg dušca, 120 kg kalija in 50 kg fosforova kislina, kar služi nekako ravno v nadomestek onega, kar se je spravilo po raznih trtnih delih iz vinograda, radi tega uporaba umetnih gnojil v tem letu lahko izostane.

V 2., 3., 4. in 5. letu bi se pa moralo poseči, v svrhu spolnitve oziroma kritja uporabljenih redilnih snovi, na vsak način po umetnih gnojilih. Vzeti bi se morala takšna umetna gnojila, v katerih bi se nahajale vse tri važnejše rastlinske redilne snovi (dušec, kali in fosforova kislina) in sicer v gotovem razmerju. Da bi se uporabilo samo takšno umetno gnojilo, ki vsebuje le eno samo redilno snov, se nikakor ne priporoča, ker bi to gnojilo nič ne izdalo. Manjka namreč v zemlji le ena tu ntvedenih redilnih snovi, se ni v stanu rastlina — ko bi nahajali ostali dve redilni snovi še v tako veliki množini v zemlji — tako dolgo normalno razvijati, dokler bi se ne pognojilo vinograda še s primanjkujočo, potrebno množino

ene izmed redilnih snovi. Ta trditev se odpira na najvažnejše osnovno pravilo gnojeznanstva, na pravilo, takozvano *minimum*, katero se glasi, da je bogata žetev odvisna od onih redilnih snovi, ki se nahajajo v zemlji v najmanjši množini. Iz tega sledi, da se obnese gnojenje z umetnimi gnojili le tedaj, ako se zemlja pognoji istočasno z vsemi redilnimi snovmi, t. j. z dušičnatimi, kalijevnatimi in fosfornatimi umetnimi gnojili.

Ako primerjamo to z našim slučajem, potem se uverimo, da bi imel 1 ha vinograda od 2. do 4. leta naprej, če se je poginobil s hlevskim gnojem, na razpolago vsako leto samo 50 kg dušča, 60 kg kalija in 25 kg fosforove kisline. Potemtakem bi nastal takozvani *minus*, primanjkljaj redilnih snovi, ki bi se moral na vsak način kriti z umetnimi gnojili, ako bi se hotelo imeti vedno popolno trgatav.

Na podlagi gornjih preračunavanj znaša ta *minus*, primanjkljaj natančno polovico redilnih snovi, ki so jih trte vzele iz zemlje in sicer 50 kg dušča, 60 kg kalija in 25 kg fosforove kisline za vsako leto. To bi bil *minimum* ali najmanjša množina zemlji umetno povrnjenega nadomestka, ki bi naj obvaroval zemljo pred popolnim izmolženjem. Pravilno izvedeno gnojenje pa nima samo namena, nadomestiti v zemlji odtegnjeno li množino dušča, kalija in fosforove kisline, marveč mora skrbeti tudi za to, da pride v zemljo še celo nekoliko več glavnih redilnih snovi, kajti le na ta način bo možno doseči najbolj možno žetev. Priporočljivo je toraj, da se vzame kalijevih in fosfornatih gnojil vsako krat nekoliko več nego je predpisano. Dušičnatih gnojil ni treba vzeti nad predpisano mero in sicer radi tega ne, ker dospe dušec v zemljo tudi po drugi poti, kakor s padavinami (dežjem, snegom), ki jih vsebujejo v malih množinah. Posebno glede fosforove kisline se priporoča, kar je obenem tudi umestno, da naj se vzame te redilne snovi v obilici, kajti te redilne snovi primanjkuje večini vinogradskih zemelj, z druge strani tudi zato, ker vpliva fosforova kislina posebno na dobroto vina. Na podlagi izkušenj, ki so se zadržale pri prejemljenih, v večji meri izvršenih poskusih, moram potemtakem priporočati, da naj se, od 2. do 4. leta pognojenju s hlevskim gnojem, vzame v spopolnitev tega gnojenja po 50 kg dušča, 80 kg kalija in po 60 kg fosforove kisline. Ta množina bi zadoščala tudi še za 5. leto.

Ako združimo to v nekako celoto, in proračunimo istočasno približno iz poslednjih števil potrebne množine umetnih gnojil in sicer na podlagi redilnih snovi, ki se navadno nahajajo v posameznih gnojilih, potem bi se moralo pri uporabiti pri petletnem gnojilnem kolobarjenju na vsak h a in sicer:

v 1. letu 500 k v = 50 dvouprežnih voz hlevskega gnoja
v 2. do 5. letu po $\left\{ \begin{array}{l} 200 \text{ k g } 40\% \text{ z kalijeve soli, a li pa } 650 \text{ k g kajnita} \\ 400 \text{ k g } 15\% \text{ superfosfata, a li } 250 \text{ k g kostne moke} \\ \text{ali pa } 600 \text{ k g Tomaževe žindre} \\ 300 \text{ k g čilskega solitra a li } 250 \text{ k g žveplenokislega} \\ \text{amonijaka.} \end{array} \right.$

Takšno gnojilno kolobarjenje bi znalo zadoščati več ali manj za vse vinograde.

Zdaj pa hočem podati še nekatera praktična navodila, tičočča se nabave in uporabe umetnih gnojil kot nekk komentar k ravnokar navedenemu gnojilnemu kolobarjenju za vinograde.

Koliko se ima vzeti umetnih gnojil, to se ravna, kar se samo ob sebi razume, po množini oziroma odstotkih rastlinskih redilnih snovi, kar lahko vsak sam izračuna — da vsebuje: kalijeva sol 40%, kajnit pa 12% kalija, superfosfat 15%, kostna moka 24%, Tomaževa žindra pa 12% lahko raztopne fosforove kisline in konečno čilski solitar 15%, a žveplenokisli amonijak 20% dušca.

(Sledi še.)

Listnica uredništva. Z današnjo t. j. zadnjo številko »Primorskega Gospodarja« dobé vsak društvenik oziroma naročnik kazalo k letniku 1913.

Zastale številke »Prim. Gospodarja« za leto 1914. izidejo kar zaporedoma, ako bo le mogoče.

